

Overlærer Johan Evje

om evakueringen på Østensjø skole panikkdagen 10. april 1940 –

frykten for alliert bombing av Oslo

Leif-Dan Birkemoe

I Arkivverkets digitale dokumentsamling har vi funnet en rapport til skolekontoret i Aker fra overlærer Johan Evje ved Østensjø skole om hendelsene 10. april 1940. Denne dagen er kalt for «Panikkdagen», dagen da det gikk rykter om at Oslo skulle bombes av allierte etter det tyske angrepet dagen før, 9. april. Mange flyktet i panikk ut i Marka eller til en av nabokommunene.

Høsten 1941 ønsket Skolekontoret i Aker en rapport, iht. rundskriv nr. 142/1941, om krigsbegivenhetene i april – juni 1940 fra skolene i Aker. Av dokumentene ser forespørselen ut til å være en del av en større innhenting av hendelser fra kommuner og fylker i Norge. For Johan Evjes del er det begivenhetene som inntraff 10. april og de neste to dagene han har valgt å trekke frem. En detaljert håndskrevet beretning forteller mye om utfordringene skolen plutselig sto overfor om morgenen 10. april 1940. Beretningen er datert 9. september 1941 med overskriften

Ad Evakuering 10/4

Ved 11-tiden hørte jeg en uvanlig dur av biler i veddeløpsfart. Jeg så ned på Østensjøveien, og så langt jeg øynet, var veien bokstavelig full av biler, - to og tre i bredden. Det gikk alt hva remmer og tøy kunne holde. Plutselig blir det stopp. En langt fremme i teten, hadde fått maskinskade og måtte stanse, og det brakte forvirring i hele rekken. Noen søkte å komme forbi, men snart var det en eneste mølje alt sammen. Folk sprang mot skogen, veien var overfylt og så la de i vei over jordene skjønt det lå enda meget snø der.

Skytes i grus klokken tolv

Jeg gikk ut og spurte den første og den beste hva som var på ferde. Jo, byen skulle skytes i grus klokken tolv. Alt levende måtte ut. Hva de ville i skogen? Redde livet, bare vekk, vekk. Dere kan da ikke være i skogen til natten! Det hadde de ikke tenkt på. Så sendte jeg vaktmesteren ned i veikrysset, og han sa de kunne få komme inn på skolen. I alt var 2 a 300 plassert i alle rommene, gymnastikksalen og klasseværelsene, håndgjerning og sløydrom, over alt hvor der fantes en kvadratmeter gulv, hadde folk slått seg ned. Bare skolekjøkkenet, og kontoret (mitt) hadde jeg avlåst.

Overlærer Johan Evje. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr.: B20030053.

Spiste med god appetitt

Litt om senn la redselen seg noe og man begynte å ordne seg for fremtiden. De fleste hadde mat med seg, og så slo man seg sammen i grupper, de som kjente hverandre, og

spiste med god appetitt. Var det noen som manglet noe, så fikk de det av dem som hadde.

Mange familier var oppløst, far var her og mor hist, og ingen av dem visste hvor barna var henne. Men de «foreldreløse» fikk snart pleiemødre. Så de led ingen nød. Var der flere søsken

Panikkdagen 10.04.1940 på Oppsal utenfor kolonialbutikken til O. Jerpset. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr.: B20050067.

sammen, tok de eldste seg av de små. Det var rørende utslag av omhu fra 12 eller 10-åringer, ja en var bare åtte og hadde en søster på to år som han ikke forlot et øyeblikk.

Spebarnet Maggi

En mor på 30 hadde et spebarn på 5 måneder og sin 80 år gamle mor med seg. Alle var takknemlige, alle var hjelpsomme, snart steg humøret noen grader, noen begynte å fortelle «nyheter» og de var mange og ofte merkverdige. Mannfolkene ville gjerne få seg en røyk inne hvor det var varmt, men de fleste fant seg i å måtte gå utenfor med pipe eller sigaretten.

Alle telefonlinjer var overbelastet

Ettermiddagen gikk fort. De som hadde mistet sine nærmeste, søkte å finne dem i telefonen. I køen for å slippe til ble lenger og lenger, og til slutt var alle linjer så overbelastet, at det stanset opp av seg selv. For som det slik var her var det naturligvis også alle andre steder. Det var håpløst å komme frem, men de fleste ga seg ikke, før jeg sent på kveld stengte døren.

Fra Vålerenga eller Kampen

Da de skulle gjøre seg i stand til natten var det noen som grudde seg for å sitte på en pult eller ligge på bare gulvet. Noen fyrte på høytrykk og, det var gloende varmt, så fryse skulle de ikke. Og de fleste var glad til. Ingen våget seg den kvelden til byen, skjønt de fleste bodde i utkanten, på Vålerenga eller Kampen, så de ikke hadde så langt hjem.

Ved 10-tiden tok vaktmesteren seg en runde gjennom alle rommene. Vi godsnakkett litt med dem, advarte mot røyking og lys og sa godnatt. Bare på et rom var det ei kjerring som brukte munn for at det ikke var annet enn bare gulvet å ligge på. «De kom så uventet», sa jeg. «neste gang De vil besøke oss, skal De ringe opp i forveien, så skal De få eget rom med bad og oppvarming». Den falt i god jord, kjerringa ble utledd og holdt kjeften sin.

Lang dag

Etter en lang dag gikk jeg for å slå meg til ro. Jeg traff Petra i spisestuen, hun skulle ligge der, for pikeværelset hadde hun overlatt til kona med spebarnet og den gamle moren. Det var pene,

Panikkdagen refererer til den panikken som oppsto i Oslo og andre norske byer den 10. april 1940, da det gikk rykter om nært forestående alliert bombing. Det er ikke kjent hvordan ryktene oppsto, men i løpet av morgenen ble det spredt en historie om at byen skulle bombes innen kl. 12.00. Litt senere ble tidspunkt endret til 14.00. Dette utløste en masseflukt fra byen, med påfølgende problemer for forsyningene i området. Ryktene ble forsterket av meldinger på BBC og Sveriges Radio om at historiens største sjøslag sto utenfor norskekysten, og at det var bombefly og krigsskip på vei fra flere land.

Det er framfor alt Oslo som forbindes med begrepet «panikkdagen». I Oslo begynte folk å evakuere med de transportmidler de hadde. Biler ble fylt opp med folk, og det samme ble busser og trikker som skulle ut av byen.

Sykler ble tatt fram, og mange gikk til fots. De fleste forsøkte å komme seg ut i Oslomarka eller til en av nabokommunene. De fleste havnet på tilfeldige steder utenfor byen. Det var svært kaldt i april dagene 1940, og det hele var dårlig planlagt, så mange frøs. De hadde heller ikke med seg det de trengte for å varme mat, så det ble å spise kald hermetikk eller brød.

Utover ettermiddagen kom det opplysninger om at ingen hadde sett noen britiske fly. Dette spredte seg også som et rykte blant folk, og etter hvert begynte folk å vende hjem igjen. De fleste kom tilbake igjen samme dag eller i løpet av de neste to-tre dagene. Noen valgte nok også heller å bosette seg hos slektninger utenfor byen.

<https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Panikkdagen>

stillferdige mennesker. Vi kunne omtrent ikke høre der var folk og de trivdes visst også, for de ble boende der til krigen var langt forbi Lillehammer. På soveværelset fant jeg Maria i sengen med toåringen i fanget. Maria, det er kona mi. Hun hadde funnet den gråtende og gjennomvåt. Den åtteårige broren hadde nok passet Maggi, men han hadde ikke noe skift til henne – sto bare bedrøvet og så på. Mor gikk til naboen, badet og skiftet på vesla og la henne, men sove ville hun ikke, bare smågråt. Så la mor seg selv med tulla i fanget og da sovnet hun straks. Så laget vi en annen seng til henne, og gikk til ro etter en lang dag – ulik alle andre vi hadde opplevd.

Men Bergmann, vaktmesteren, var ikke av klærne, hverken den natten, eller de par følgende. Det viste seg nødvendig, det var nok å passe på.

Bespising

Neste morgen ble vi vekket halv seks. Det var gutten som ringte på og spurte hvordan det sto til med Maggi.

Denne dagen fikk styret i Sanitetsforeningen og lærerinnene ved skolen i stand

bespising, - varm middag fra 5 og utover. Jo, de fikk avsetning. Det manglet ikke på det. Men som faren minsket, steg fordringene. Noen gikk på vanlig arbeid i byen, men vendte tilbake til skolen og den varme maten om kvelden og var ikke alltid så svært høflige heller. Et par hadde litt i hode og begynte å krangle med de andre.

Merkelig opplevelse

Den dagen hadde vi fått halm fra Skappel, bonden på S. Skøyen, og fra Sanitetsforeningen kom det madrasser, så nå fikk de gode sovesteder alle sammen. Men faren for å svi av det hele

Overlærerboligen på Østensjø skole 2014.

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr. B2014213.

Østensjø skole 1930. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr.: B20040204.

ble større. For vi merket tobakkslukkt av og til, tross alle advarsler. Og da vi tredje natten kom inn i et rom og satte politiløkta på, og det viste seg at ikke alle lå i sin egen seng, så bestemte jeg meg for å avslutte gjestgiveriet dagen etter. Neste dag kom det for øvrig pr. radio ordre fra Deutsche Wehrmacht om at evakueringen skulle opphøre. De aller fleste var takknemlige og takket om og om igjen og en merkelig opplevelse ble avsluttet.

Innrykk over alt

I hjemmene og på gårdene rundt om hadde det vært innrykk over alt. De fleste steder sto alle dører åpne. Hos Pedersen, naboen vår, var det 34 den første natten. Og han og kona hans strevde natt og dag med å skaffe mat og natteleie. Vel-lokaler o.l. ble tatt i bruk, men det var kaldt, så de frøs svært. Bare en huseier skrøt av

at ingen slapp inn hos ham. Det var bare han og kona hans i hele huset. «Her banket de på hele dagen», sa han, «men jeg slapp ikke inn en eneste».

Johan Evje. Østensjø 9/9 41

Transskripsjon fra Johan Evjes håndskrevne brev til Aker skolekontor ved Leif-Dan Birkenmoe. Bl.a. er det satt inn underoverskrifter og teksten er forsiktig modernisert.

Brevet ble også gjengitt i Sothøna nr. 61, desember 2020.

Kilde:

- Aker Folkeskole – Rapport om krigsbegivenhetene til Aker skolekontor fra Østensjø skole; Arkivverket <https://media.digitalarkivet.no/view/110176/253>